

9. Ад Севілы да Упсалы

Распаўсюджанне ведаў аб *Белай Русі* ў Заходній Еўропе
ў сярэдзіне XVI ст.

З пашырэннем ужытку геаграфічных карт вядомасць *Белай Русі* дасягнула самых аддаленых раёнаў заходніх хрысціянскага свету. У Маскве ж першай паловы XVI ст. яе амаль не ведалі. (Пэўнае выключэнне ўяўляюць Сафійскі II і Львоўскі летапісы, але іх складальнікі толькі механічна перапісалі летапісную рэдакцыю «Слова на латынью»). Насуперак сцвярджэнням некаторых беларускіх гісторыкаў, вялікі князь маскоўскі Васіль III, як і яго бацька Іван III, ніколі не ўжываў тэрміна *Белая Русь* у якасці назвы сваёй дзяржавы, у тым ліку і ў «лісце да папы Клімента VII»³⁸¹. Гэтая досьць распаўсюджаная аблуда, магчыма, тлумачыцца абставінамі маскоўскага пасольства да Клімента VII ў 1525 г. Присутны тады ў Рыме кардынал Навакомскі Паала Джовіа шмат часу правёў у гутарках з перакладчыкам пасольства Дзмітрыем Герасімавым, таленавітым і, паводле маскоўскіх мерак, адукаўаным чалавекам, які падрабязна апісаў еўрапейцам сваю радзіму, нават, як мяркуюць, склаў яе карту. Сам Джовіа не вельмі добра ўяўляў сабе геаграфію *Московіi*: ён нават параўноўваў яе з «іншымі сусветамі» Дэмакрыта, маючы на ўвазе неверагоднасць звестак аб гэтай далёкай краіне, у само існаванне якой, здаецца, было няпроста паверыць. Атрыманыя ад Герасімава звесткі Джовіа абагульніў у кнізе «Пра пасольства Васіля, вялікага князя Маскоўскага» (Рым, 1525). У ёй сапраўды ў адным месцы *Белаю Руссю* названая Маскоўская дзяржава: «Гэтую краіну [Московію] здаўна насялялі Раксаланы, Геты і Бастарны, адкуль, як я мяркую, узнікла і назва Русі, бо частка Літвы называецца ніжній Руссю, а сама Масковія — белаю Руссю»³⁸².

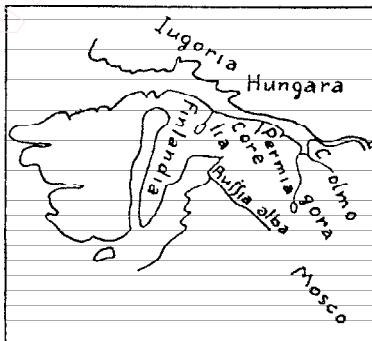
Але наўрад ці гэта было меркаванне самога Герасімава, і тым больш — яго гаспадара. Праўда, некаторыя факты

біяграфії Герасімава (наўгародскае паходжанне, вучоба лаціне ў Лівоніі ў юнацтве і належнасць да гуртка архіепіскапа Генадзя) маглі паспрыяць яго асабістаму знаёмству з гэтай назвай. Хутчэй, аднак, сам кардынал спасылаўся на *Белую Русь* як на добра вядомую заходняму чытачу назву. Крыху ніжэй робіцца зразумелым, чаму Джовіа называе *Белую Руссю* менавіта Масковію, — калі ён удакладняе, што «не шмат гадоў таму сталіцаю ўсіе Масковіі быў Ноўгарад»³⁸³. Зразумела, Ноўгарад ніколі не быў «сталіцаю Масковіі», але ён быў сталіцай *Белай Русі*, назву якой перанеслі на Масковію з захопам ёю земляў Дому Святой Кафіі — згодна з тым жа прынцыпам *pars pro toto*.

Згаданая кардыналам Навакомскім версія паходжання называў *Русь* увогуле і, у прыватнасці, *Белая Русь* ад раксаланаў доўгі час заставалася агульным месцам у єўрапейскай навуцы³⁸⁴. У XVI ст. у той ці іншай форме яна сустракаецца, напрыклад, у Франчэска Т'епала³⁸⁵, Марціна Бельскага³⁸⁶ і ў Аляксандра Гваныні³⁸⁷. У XVII ст. раксаланаў называюць продкамі *russi* Густынскі летапіс (каля 1623)³⁸⁸ і «Англійскі атлас» Мозэса Піта (1680)³⁸⁹ — канешне, гэта далёка не поўны пералік. Нават на пачатку XX ст. Л. Падалка лічыў, што тэрмін *русь* паходзіць ад этноніма рокс-аланы: быццам бы «белая» — у сэнсе «вольныя, незалежныя» — аланы, якія ў першай палове I тыс. жылі над Дняпроем і пазней нібыта змяшаліся са славянамі³⁹⁰. Развіваючы думку Падалкі, В. Астроўскі даводзіў: адно з адгалінаванняў аланаў было вядомае як «аорсы» («белая») ці «аланорсы» («белая аланы»), знаходзячы ў гэтым указанне на этымалогію *Белай Русі*³⁹¹. Мы не схільныя бачыць рэальную сувязь паміж назвамі нейкіх аланскіх плямёнаў ці саюзаў і *Белай Руссю*³⁹². Але такая сувязь магла ўяўляцца вेрагоднай некаторым єўрапейскім аўтарам XV—XVI ст., паслужыўшы яшчэ адной падставай лакалізацыі імі *Russia Alba* ў Паўночным Прычарнамор’і і Прыазоўі, а не ў Паўночна-Заходний *Rusi*³⁹³.

Аднак «цыцрыфейская» лакалізацыя *Белай Русі* была больш папулярнай. Вядомы англійскі мараплавец Себасцьян Кабот на этапнай для брытанскай картаграфіі карце свету (1544) змясціў надпіс *Ducatus Moscovia, Rusia Alba sive Moscovia* ў ваколіцах Ноўгарада³⁹⁴. Дарэчы, менавіта Кабот кансультаваў першую марскую экспедыцыю англічанаў у Расію ў 1553 г.; гэта, мусіць, ён паўплываў на фармаванне ўяўленняў Клімента Адамса, з якім асабіста сябраваў, пра *Белую Русь*³⁹⁵. На версіі згаданай вышэй Айхштэцкай карты (каля 1530), якую выканану венецыянскі гравёр Джавані Андрэя Вавасорэ, думка аб tym, что *Белая Русь* — частка Ноўгарада, праілюстраваная найбольш выразна, нават даслоўна: на ўсход ад *Suetiae Maioris* пададзеная *Russia alba pars Novgardiae*³⁹⁶. На дрэварытавай карце Еўропы ў традыцыі Мікалая Кузанскага, выкананай Генрыхам Цэлем (Нюрнберг, 1535), надпіс: *Russia Alba — Die weissen Reussen*, размешчаны над надпісам: *Novogardia ducatus* — на ўсход ад «Вялікай Швецыі» (*Suetia Maior*), што нагадвае *Suitiod hin micla* скандынаўскіх геаграфічных твораў³⁹⁷. Па-водле карты паўшар'я ў форме сэрца *Orbis Imagine* (Лувэн, 1538) славутага фландрскага картографа Герарда Меркатора, *Russia Alba* знаходзілася на ўсход ад Фінскай затокі³⁹⁸.

Шведскі каталіцкі святар і асветнік Олаўс Магнус, высланы з радзімы як праціўнік Рэфармацыі³⁹⁹, на «Марской карце Скандинавіі» (*Carta Marina Scandinavia*, Венецыя, 1539; 2—е

Дэталь карты паўшар'я Герарда Меркатора. Надпіс *Russia Alba* размешчаны ўздоўж ракі, якая ўпадае ў Фінскую затоку з усходу, хутчэй за ёсё, Нівы. Такая лакалізацыя можа быць указаннем на Іжорскую зямлю, узыходзячы да нейкіх скандынаўскіх краініц, ускосным пацвярджэннем чаго з'яўляецца „Хроніка Эрыка“.

Герард Меркатор. Партрэт Г. Гольцы-са (1574).

выданне — Рым, 1574) змясціў Белую і Чорную Русь (*Russia alba* і *Russia regalis nigra*) у Паўночна-Захадній Европе, на ўсход ад Эстоніі і Лівоніі. *Russia alba* (у якую Магнус уключыў і Іжорскую зямлю) паказаная паміж Фінскай затокай і Чудскім возерам (*Peibas lacus*), аддзеленая р. Нарвай ад Маскоўі. *Russia regalis nigra* — на Паўднёвым Захадзе ад *Russia alba*, паміж рэкамі Вялікай і Зах. Дзвіной. Пазней, у 1555 г., Магнус выдаў у Рыме сваю галоўную працу «Гісторыя паўночных народаў», якая, між іншым, змяшчала і гісторычныя этнографічныя звесткі аб ВКЛ, падрабязна апісвала літоўскае пасольства на чале з Мацеем Гедройцам у Москву ў 1551 г. Так што Вялікае княства не было для Магнуса зусім ужо *terra incognita*. Ён быў блізка знаёмы з Б. Вапоўскім, часта бываў у Польшчы, іншым разам выконваў дыпламатычныя даручэнні караля Жыгімonta Старога. Працу над картай і кнігай пачаў, жывучы ў 1527—1532 г. у Гданьску. У гэтым горадзе з пераважна нямецкім насельніцтвам, цесна звязаным з Ганзай, харонім *Белая Русь* быў дастаткова вядомы — прыгадаем таго ж Віда. Але Магнус даведаўся пра яго яшчэ ў Швецыі. Паводле «Гісторыі паўночных народаў», яму даводзілася сустракацца з «белымі русамі» (*russi albi*) у Фінляндый, у прыватнасці, на кірмашы ў Торніа⁴⁰⁰. Зразумела, гутарка магла ісці толькі пра жыхароў паўночнага ўсходу Еўропы — на ўсходзе ці памораў, а не пра насельнікаў ВКЛ.

Carta Marina Scandinavia Олаўса Магнуса (1539).

каб шведы, на працягу стагодзьдзяў непасрэдныя суседзі Вялікага Ноўгарада, не пакінулі больш ніякіх сведчанняў пра тую яго назуву, якую лівонскія і ганзейскія немцы ўжывалі даволі шырока.

Чарговай вехай у развіцці єўрапейскай геаграфічнай навукі стала «Усеагульная Касмаграфія» прафесара Базельскага універсітэта Себасцьянія Мюнстэра. Гэтая кніга (1-е лац. выданне — Базель, 1544), пакліканая абагульніць дасягненні навачаснай геаграфіі і ў нейкім сэнсе замяніць «Геаграфію» Пталемея, прынесла аўтару славу «Німецкага Страбона».

Працы над «Касмаграфіяй» Мюнстэр прысвяціў 18 гадоў жыцця⁴⁰¹. З сучаснага пункту гледжання «Касмаграфія», не зважаючы на значную колькасць змешчанага ў ёй арыгінальнага матэрыялу, усё ж з'яўляецца тыповай кампіля-

Звесткі Магнуса надзвычай каштоўныя тым, што гэта пакуль адзіная з вядомых нам акрэсленых згадак пра Белую Русь, якая належыць скандынаву (не лічачы ўскоснага ўказання на яе ў «Хроніцы Эрыка»). Было б вельмі цікава, калі б знайшліся і іншыя. Магчыма, гэта дазволіла б прaverыць нашу гіпотэзу пра скандынавскае паходжанне тэрміна. У кожным разе, цяжка ўявіць, каб шведы, на працягу стагодзьдзяў непасрэдныя суседзі Вялікага Ноўгарада, не пакінулі больш ніякіх сведчанняў пра тую яго назуву, якую лівонскія і ганзейскія немцы ўжывалі даволі шырока.

Себасцьян Мюнстэр. Дрэварыт з балзьльскага выдання «Усеагульнай Касмаграфіі» (1559).

З'яўляючыся часткай каралеўства Польскага (яе называють яшчэ Раксаланія), яна мае з усходу Московію...»⁴⁰².

Відавочна, гэты сказ паходзіць з працы нямецкага вучонага, манаха кляштара Тэўтонскага Ордэна ў Ульме Яна Бёма (Багемскага) «Аб звычаях усіх народаў»:

«Русь, якую называють таксама Рутэнія і Падолія, дзеліцца на трох часткі: Белая, Верхняя і Ніжняя. Гэта тая частка Сарматыі, якая мяжуе з Польшчай. На поўначы абмежаваная ракой Пячорай, на ўсход ад яе — Маскаль, а з захаду знаходзіцца Лівонія і Прусія, найбольш аддаленая часткі Германіі»⁴⁰³.

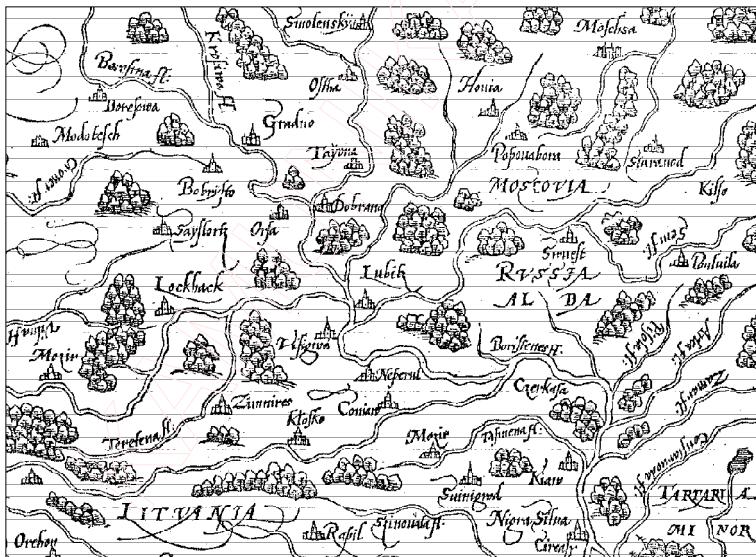
Прыведзенаму апісанню, безумоўна, найлепш адпавядае Наўгародская рэспубліка, а не сучасная Беларусь. Адпаведна, на карце Азіі, якая прыкладалася да розных прац Мюнстэра, выдадзеных паміж 1540 і 1578 г., *Russia Alba* знаходзіцца на захад ад дэльты Паўночнай Дзвіны (*Diuidna fl.*), на поўнач ад вобласці *Colmogora regio*, недзе побач з Кольскім паўвостравам⁴⁰⁴. Але чамусьці на картах самой

цыяй, у якой лёгка прасачыць цэлыя абзацы, амаль без змен запазычаныя ў іншых аўтараў. Прычым Мюнстэр звычайна нават не каменціруе непазбежныя разыходжанні ў іх меркаваннях. Гэта датычыць і назвы *Белая Русь*, якая ўжываецца Мюнстэрам, прынамсі, у трох розных значэннях:

1) У адным месцы ён паведамляе, што «Русь, якую называють таксама Рутэнія і Падолія, падзяляецца на Белую, Верхнюю і Ніжнюю.

Масковії (1538, 1540, 1544, 1559 і інш.), дзе, здаецца, гэтая назва мусіла абавязкова прысутнічаць, Мюнстэр яе не дае ўвогуле⁴⁰⁵.

Не выпадкова *Русь* і *Падолле* ў Мюнстэра, Бёма і некаторых іншых аўтараў выступаюць як харонімы аднолька-вага маштабу. Рэч у тым, што яны не адрознівалі Русі ў шырокім сэнсе — сукупнасці ўсіх усходнеславянскіх земляў — ад Русі—Галічыны, далучанай да Польскага каралеўства ў 1340-х г. На Захадзе гэты другі сэнс хароніма «Русь» часта дамінаваў — з падачы палякаў. Так, Ян Дlugаш называў «Руссю» выключна заходненіਊкраінскія землі пад уладай Польшчы, часта нават толькі «Рускае» ваяводства з цэнтрам у Львове⁴⁰⁶, выключаючы Падолле з цэнтрам у Камян-

Фрагмент карты т.зв. тыпу *Landtafel* (1588). На картах гэтага тыпу, якія амаль ідэнтычныя карце Мюнстэра *Polonia et Hungaria Nova Tabula* (1540), Белая Русь прыкладна адпавядае Старадубскаму і Ноўгарад-Северскаму княствам першай трэці XVI ст., як у Беневентана—Вапоўскага (1507) і Валь-дзеемюлера (1513).

цы. Адсюль і двучленная формула «Падолле і Русь» (*Podolia ac Russia*). Казімір IV у 1468 г. пісаў пра Крымскае ханства як пра «сумежнае з маймі землямі Руссю і Падоллем»⁴⁰⁷, а згаданы вышэй Філіп Калімах пісаў пра «Падолле і Белую Русь». Зразумела, падзяляцца на Белую, Верхнюю і Ніжнюю магла толькі «уся Русь», а не невялікая яе частка (*Ruthenia et Podolia*), за якой з цягам часу замацаваўся эпітэт «чырвоная».

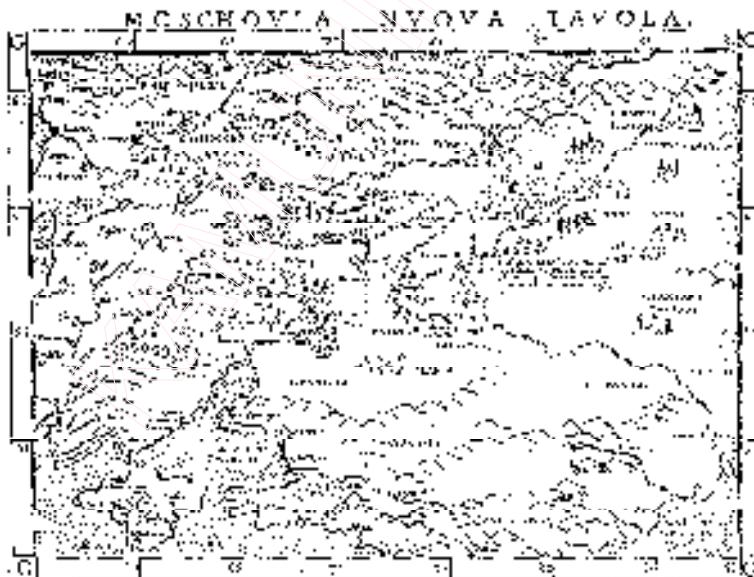
2) На дрэварытавай карце Польшчы і Венгрыі (*Polonia et Hungaria Nova Tabula*), якая ўпершыню з'явілася ў Базельскім выданні «Геаграфіі» Пталемея (1540), Мюнстэр лакалізуе *Russia Alba* ў раёне паміж Чаркасамі, Пуціллем і Ноўгарадам–Северскім, над рэкамі Дняпро, Дзісна і Псёл⁴⁰⁸. Варыянтамі гэтай карты з'яўляюцца карта *Nuova descrizione della Polonia & dell' Hungaria* (1558), створаная для італьянскіх выданняў «Касмаграфіі», а таксама *Poloniae et Hungariae Tabula* з чарговага лацінскага выдання (1572)⁴⁰⁹. Падобныя на іх і нямецкамоўныя карты, змешчаныя ў базельскіх выданнях «Касмаграфіі» 1544 і 1588 г., так званага тыпу *Landtafel*⁴¹⁰. Такім чынам, на большасці карт Мюнстэра *Белая Русь* прыкладна адпавядае Старадубскаму і Ноўгарад–Северскаму княствам, як у Беневентана — Вапоўскага і Вальдзеемюлера.

3) Ці не найбольш падрабязна пра *Белую Русь* Мюнстэр распавядае ў нямецкім выданні «Касмаграфіі» (Базель, 1550 г.): «На Белай Русі (*Weyssen Reussenland*), якая ляжыць над Дняпром, маецца нашмат больш травяністых раслін, чым на Доне (ці Танаице), там таксама шмат трыснёту (*Reu Ponticum*), які расце і ў Літве, і ў пяць разоў больш розных траў і карэнняў, якія нідзе больш не сустрэнеш... Белая Русь (*Die weyssen Reussen*) знаходзіцца пад князем Масковіі (*Masouia*). Пад ім знаходзіцца таксама і вялікі горад Ноўгардзія, ці Ноўгарад, пра які асабліва шмат сказана ў апісанні Літвы. Пра гэты горад узнікла такая прыказка: «Хто не любіць Бога, той не любіць Ноўгарад»⁴¹¹. Бачна, што спачатку Мюнстэр, напэўна, пад уплывам Мартэла і Руй-

ша, мае на ўвазе класічную «трансрыфейскую» *Белую Русь*⁴¹² (хация, здаецца, ніводная з карт Мюнстэра не лакалізуе гэтую назву над Донам), але ніжэй вядзе гутарку ўжо пра «цыцырыфейскую».

Апроч Мартэла і Руйша, асноўнымі крыніцамі Мюнстэра пры апісанні Усходняй Еўропы традыцыйна лічаць звесткі Мяхоўскага, Джовія (чыло кнігу якраз нядайна, у 1537 г., перавыдалі ў Базелі), Ляцкага. Магчыма, сюды трэба дадаць Роджэра Бэканана. На гэта паказваюць, у прыватнасці, выказванні Мюнстэра аб веры і мове русінаў⁴¹³, якія амаль даслоўна паўтараюць *Opus Majus*. Таму не выключана, што на фарміраванне ўяўленняў Мюнстэра пра *Белую Русь* паўплывалі і ўяўленні Бэканана пра «Захаднюю» і «Верхнюю» Албанію.

Вялікі ўплыў тэарэтычныя погляды Мюнстэра і яго картографічная творчасць аказалі на афіцыйнага касмографа Венецыянскай Рэспублікі Джакома Гастальды. Аднак на

Карта Гастальды *Moschovia Nvova Tavola* (1561).

сваіх картах, у адрозненне ад славутага базельца, ён нязменна прадстаўляў толькі «цысрыфейскую» Белую Русь. Кarta *Moschovia Nova Tabula* (Венецыя, 1548) з італьянскага перакладу Пталемея ў мюнстэрскай рэдакцыі 1540 г. паказвае *Rossia bianca* паміж Ноўгарадам і Халмагорамі, на поўдзень ад Ладажскага возера, якое Гастальды прымай за заліў Паўночнага акіяна⁴¹⁴. З нязначнымі пераробкамі гэтую карту Гастальды перавыдаў у 1561 г. (*Moschovia Nvova Tavola*)⁴¹⁵.

На карце для італьянскага перакладу «Нататак» Герберштайна (Венецыя, 1550) Ладажскае возера прадстаўленае Гастальды ўжо даволі дакладна, а *Rossia bianca* знаходзіцца на поўнач ад яго, адпавядаючы прыкладна цэнтральнай Карэлі⁴¹⁶. Тоё ж назіраем і на яго карце Масковії 1566 г.⁴¹⁷, і на так званай «Карце Фларэнтыйска-

Rossia bianca на карце Гастальды для італьянскага перакладу „Нататак“ Герберштайна (Венецыя, 1550), прыкладна адпавядае Цэнтральнай Карэлі.

га ювеліра» (Венецыя, 1555), аўтарам якой быў грэк з Крыта Георгій Калапода⁴¹⁸.

На зводнай карце Расіі невядомага аўтара, складзенай паводле даных Герберштайна і англічаніна Энтані Джэнкінсана (цікавая для нас заходняя частка грунтуеца на Герберштайне), на поўнач ад «Навагардзії» (*Novogardia*), паміж Ладажскім, Анежскім і Белым азёрамі — што супадае з раёнам расселення вепсаў — змешчана *Russia*. Іншых «Русій» на карце няма, значыць можна меркаваць, мелася на ўвазе менавіта *Russia Alba*⁴¹⁹. Імаверна, сам Герберштайн больш схіляўся да «цысырыфейскай» лакалізацыі *Белай Русі*.

Такім чынам, калі большасць аўтараў XV — пачатку XVI ст. пад *Белай Русью* мела на ўвазе пэўную кампактную вобласць — «цыс-», або «трансрыфейскую», то для аўтараў сярэдзіны XVI ст., якія кампілявалі з некалькіх няўзгодненых паміж сабой крыніц, абрысы *Белай Русі* як бы размываліся. Пагаджаліся толькі ў тым, што звязвалі *Белую Русь* з Маскоўскай дзяржавай, разглядаючы яе альбо як сіонім *Московії*, альбо як нейкую яе складаную частку ці калонію.

З сярэдзіны 1550-х г. у трактоўцы назвы *Белая Русь* намеціўся чарговы зрух. Паколькі на Захадзе не заўжды адэкватна ўяўлялі сабе, дзе рэальная праходзіць мяжа паміж ВКЛ і Маскоўскай дзяржавай, часта праводзячы яе па Дняпры, вучоная назва *Московії* паступова распаўсюджвалася на ўсё левабярэжжа Дняпра, — але менавіта на абстрактную, а не канкрэтную тэрыторыю. Нават для аўтарытэтнага тагачаснага польскага картографа Вацлава Градэцкага, які мусіў бы лепш за заходніх еўрапейцаў ведаць тэрыторыю ВКЛ і чыя карта Польшчы і ВКЛ да канца XVI ст. лічылася ўзорнай (яна была нават выкарыстана ў першым геаграфічным атласе *Theatrum Orbis Terrarum* Абрахама Артэлія), Дняпро ўяўляўся ракой, што цячэ амаль строга з поўначы на поўдзень, з'яўляючыся амаль на ўсім працягу

ўсходний мяжой ВКЛ⁴²⁰. Такую канцэпцыю можна лічыць далейшым развіццём уяўленняў, адлюстраваных на карце Беневентана — Вапоўскага (1507).

Новы погляд на Белую Русь бачны, напрыклад, у «Разважанні пра Московію» (*Discorso della Moscovia*), якое раней прыпісвалася Марку Фаскарыну, венецыянскому пасланніку ў Москву ў 1557 г.⁴²¹ Насамрэч аўтарства Фаскарына больш чым сумніўнае, але «Разважанне» сапраўды належыць пяру нейкага венецыянца, які наведаў Маскоўскую дзяржаву паміж 1553 і 1557 г. — хутчэй за ёсё, ён трапіў туды паўночным шляхам, праз Нарвегію⁴²². Звесткі псеўда-Фаскарына грунтуюцца ў асноўным на «Кнізе пра маскоўскае пасольства» Джовіа, як у наступным выпадку: «Гэтая краіна раней была населеная Раксаланамі, Гетамі, Дакамі і Бастанамі, адкуль, як мяркуюць, узнікла і імя Русії, бо адна частка Літвы называецца ніжній Русіяй, а іншая, нядайна пакораная маскавітамі, белая Русіяй»⁴²³. Але ў адрозненне ад кардынала Навакомскага венецыянец называе *Белай Руссю* не ўсю Маскоўскую дзяржаву, а толькі «частку Літвы, нядайна пакораную маскавітамі». Паколькі трактат пісаўся да Лівонской вайны, дык гутарка магла ісці толькі пра заваёвы канца XV — пачатку XVI ст., перш за ёсё пра Вялікі Ноўгарад. Ён, дзякуючы ягелонаўскай пра- пагандзе лічылі на Захадзе, належыць раней Літве. У той жа час, ніжэй псеўда-Фаскарына піша: «заречная (*ulteriore*) Русь, якую называють белай, падуладная маскавітам; частка яе належыць ім, а частка — палякам»⁴²⁴. У даным выпадку вызначэнне «заречная» датычыць левабярэжжа Дняпра, а «частка, якая належыць маскавітам», адпавядае Смаленску з акругай. Гэта пацвярдждае і карта Расіі, складзеная Джэнкінсанам каля 1562 г. Побач са Смаленскам, паказаным на літоўскім баку мяжы, на ёй змешчаны надпіс: «Гэтая частка Літвы падначаленая імператару Расіі»⁴²⁵.

Вельмі падобны на «Разважанне пра Московію» іншы італьянскі трактат пра Маскоўскую дзяржаву (*Delle cose di*

Moscouia), складзены таксама венецыянцам, Франчэскам Т'епала, у 1559 г. У ім заваёвы Івана III пракаментаваны наступным чынам: «[Іван III], адняўшы ўладанні некаторых сваіх васалаў і падначаліўшы некаторыя іншыя вобласці, адкінуў тытул [князя] Русі і прыняў новы [тытул князя] Масковії, чаму і ўся гэтая краіна Белай Русі (*Rossia bianca*), якая была ўладаннем яго і яго сына, аддзеленая ад Чырвонай Русі (*Russia Rossa*) вялікай ракой Дняпро (*Neper*), атрымала імя Масковій»⁴²⁶. Дапушчаная тут грубая памылка (агульнавядома, што, наадварот, Іван III, не задаволены тытулам «усяго толькі» вялікага князя маскоўскага, прыняў тытул «государя всея Русі») лішні раз паказвае, наколькі блытанымі і неверагоднымі былі веды заходніх еўрапейцаў пра ўсход кантынента. У іншым месцы Т'епала паведамляе: «Джавані [Іван III], дзед цяперашняга князя, убачыўшы, што ўся Чырвоная Русь і частка Белай, з дапамогай палякаў і літоўцаў, ужо вызваліліся ад ярма [татарскага] рабства, а татары аслабленыя ўнутранымі войнамі, знясіленыя і знаходзяцца ў разладзе, адмовіўся ад аплаты даніны, здаўшыся на свае сілы... Яму наследаваў Базыліа [Васіль III], які... адняў у літоўцаў частку Белай Русі, якая ім належала, зрабіўшыся такім чынам гаспадаром усіх Русій»⁴²⁷.

Канчатковы ж перанос назвы *Белая Русь* на паўночны ўсход цяперашняе Беларусі, перш за ёсё на Полаччыну, адбыўся ў 60-х г. XVI ст. У наступным раздзеле мы паспрабуем высветліць, чаму гэта здарылася менавіта падчас Лівонскай вайны.